

**Minnisblað um athugasemdir í úrskurðum óbyggðanefndar,
sbr. 1. másl. 7. mgr. 10. gr. Þjóðlendulaga
(10. ágúst 2022)**

Samkvæmt 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, um þjóðlendum og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta (þjóðlendulaga), sbr. 4. gr. laga nr. 34/2020, er óbyggðanefnd heimilt að „taka til meðferðar svæði sem áður hafa sætt meðferð hennar ef hún hefur í úrskurði gert athugasemd við kröfugerð ráðherra“.

Í athugasemdum við 4. gr. í greinargerð frumvarps sem varð að lögum nr. 34/2020, þar sem ákvæðinu var bætt við þjóðlendulög, eru talin upp 16 tilvik um athugasemdir óbyggðanefndar í úrskurðum fram til þess tíma er frumvarpið var lagt fram, þ.e. 1. nóvember 2019. Eftir þann tíma, 21. febrúar 2020, kvað nefndin upp úrskurð í máli nr. 1/2019 sem hefur að geyma sambærilega athugasemd, og því er alls um sautján svæði að ræða. Svæðin eru tilgreind hér á eftir ásamt tilvitnunum í úrskurði óbyggðanefndar til frekari skýringar um legu þeirra. Nánari umfjöllun óbyggðanefndar um svæðin er í viðkomandi úrskurðum sem er að finna á síðunni: www.obyggdanefnd.is/urskurdir.

1. Svæði við vesturmörk Skriðuklausturs

Úr úrskurði óbyggðanefndar 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótisdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal), bls. 85:

„Samkvæmt framanröktu er það niðurstaða óbyggðanefndar að land innan lýsingar í landamerkjabréfum Skriðuklausturs hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, þ.e. afréttarsvæðin tvö, þ.e. Rani og Undir Fellum, þjóðlenda í afréttareign Skriðuklausturs en annað land eignarland. [...]

Eftir er þá að leysa úr því hver séu mörk eignarlands og þjóðlendu. Með hliðsjón af merkjalýsingum Skriðuklausturs, afréttarlýsingum og staðháttum telur óbyggðanefnd þó ljóst að þau liggja ekki vestar en þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins. Með hliðsjón af dómum Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli 367/2005 og 16. maí 2007 í máli nr. 571/2005, getur ekki komið til álita hvort þau liggja austar. Verður því kröfulína ríkisins lögð til grundvallar um mörk eignarlands og þjóðlendu ...“

2. Svæði við vesturmörk Valþjófsstaðar

Úr úrskurði óbyggðanefndar 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótisdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal), bls. 101–103:

„Af heimildum er ljóst að afréttarsvæðin Undir Fellum, Rani og Vesturöræfi taka við þar sem „heimalandi“ sleppir. [...]

Samkvæmt framangreindu er það niðurstaða óbyggðanefndar að land innan lýsingar í landamerkjabréfi Valþjófsstaðarkirkjueignar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, heimalandið eignarland en umrædd þrjú afréttarsvæði þjóðlenda, í afréttareign Valþjófsstaðar. [...]

Eins og áður var rakið er mörkum „heimalands“ Valþjófsstaðarkirkjueignar gagnvart afréttarlandi jarðarinnar ekki nákvæmlega lýst í heimildum. Með hliðsjón af merkjalýsingum Valþjófsstaðar, afréttarlýsingum og staðháttum telur óbyggðanefnd þó ljóst að þau liggi ekki vestar en þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins. Með hliðsjón af dómum Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 og 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, getur ekki komið til álita hvort þau liggi austar. Verður því kröfulína íslenska ríkisins lögð til grundvallar um mörk eignarlands og þjóðlendu.“

3. Nyrsti hluti Grímólfsártungu

Úr úrskurði óbyggðanefndar 29. maí 2007 í máli nr. 4/2005 (Svalbarðshreppur, Þórshafnarhreppur og Skeggjastaðahreppur), bls. 157:

„Að öllu framangreindu virtu hefur, af hálfu eiganda Syðralóns, ekki verið sýnt fram á að Grímólfsártunga sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur heldur ekki verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda. Af fyrirbyggjandi gögnum verður hins vegar ráðið að Grímólfsártunga sé í afréttareign Syðralóns. Til þess verður þó að líta að þjóðlendukrafa ríkisins nær ekki til nyrsta hluta Grímólfsártungunnar. Líkt og nánar er rakið í kafla 6.1. er óbyggðanefnd bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verður því að leysa úr máli á þeim grundvelli, sbr. þá ályktun sem dregin verður af dómum Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 og 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006. Af þessum sökum verður nyrsti hluti Grímólfsártungu talinn utan þjóðlendu.“

4. Kverkártunga

Úr úrskurði óbyggðanefndar 29. maí 2007 í máli nr. 4/2005 (Svalbarðshreppur, Þórshafnarhreppur og Skeggjastaðahreppur), bls. 167–168:

„Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Kverkártungu er rakin í kafla 5.15. Er hér um að ræða eitt svokallaðra heiðarbýla, sbr. kafla 6.1.2., fyrst byggt einhvern tíma á árunum 1817–1835, þ.e. á þeim tíma sem Páll Melsteð var sýslumaður í N-Múlasýslu. Einnig er þar rakið að útvísunargerð á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 1776 fór fram 17. júní 1850, í almenningi, eins og það er beinlínis orðað í útvísunargerðinni. Í málinu liggur ekki fyrir byggingarbréf útgefið af amtmanni fyrir nýbýlinu Kverkártungu. Þá verður ekki ráðið af öðrum gögnum málsins að slíkt bréf hafi verið gefið út. Í þeim efnum er ekki við annað að styðjast en bréf sýslumanns til amtmanns frá 7. janúar 1851 þess efnis að sýslumaður sendi amtmanni afrit af útvísunargjörð nýbýlisins svo amtmaður geti gefið hlutaðeigandi ábúanda byggingarbréf fyrir nýbýlinu. [...]

Þjóðlendukrafa íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að hið útmælda land Kverkártungu sé eignarland en sunnan þess þjóðlenda. Kemur því ekki til skoðunar hjá óbyggðanefnd hvort stofnast hafi til eignarréttar að því landi á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar eða fyrir hefð, sbr. dóma Hæstaréttar frá 6. september 2005 í

máli nr. 367/2005 og 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006. Til athugunar er því einungis til hvaða landsvæðis útmælingin tekur, hvort fyrirbyggjandi landamerkjabréf jarðarinnar taki til stærra svæðis og hver sé eignarréttarleg staða þess svæðis sem þar kann að muna.“

5. Svæði við norðurmörk Þjóðlendunnar afréttar Torfufells, Hólsgerðis og Úlfár

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. júní 2009 í máli nr. 2/2008 (Eyjafjarðarsveit vestan Eyjafjarðarár), bls. 97–98:

„Samkvæmt framangreindu ber landamerkjabréf Torfufells ótvírætt með sér viðmiðun við vatnaskil að vestanverðu en ekki kemur fram hversu langt suður sú viðmiðun skuli ná. Orðalagið „til fjalls“ og „fjallsbrún“, þegar austar og sunnar dregur, þarfnast nánari athugunar. Torfufellsdalur og Hafrárdalur skerast suðvestur frá Eyjafjarðardal, sem liggur frá norðri til suðurs, og inn í hásléttu þá sem liggur milli Eyjafjarðardals að austan og Austurdals í Skagafirði að vestan. Meðfram ánum er undirlendi í u.þ.b. 300 m hæð yfir sjávarmáli en síðan rís land skarpt í um 1000 m hæð ofan brúna. Í málinu liggja fyrir gögn frá vatnamælingum Veðurstofu Íslands um vatnasvið Torfufellsár og Hafrár. Af þessum gögnum verður ráðið að vatnaskil vestan Torfufellsdals liggja Skagafjarðarmegin við sveitarfélagamörk Eyjafjarðarsveitar og Akrahrepps, þar til þau sveigja til austurs og svo suðausturs, í átt að Torfufelli og Eyjafjarðardal. [...]

Með hliðsjón af orðalagi í framangreindum merkjalýsingum, staðháttum og staðsetningu umræddra vatnaskila telur óbyggðanefnd að merki jarðanna nái ekki til fjallendisins vestan Urðarvatna en austan vatnaskila Torfufellsár. Þjóðlendukrafa íslenska ríkisins nær ekki til alls svæðisins suðvestan vatnaskila. Þar sem óbyggðanefnd er bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, sbr. þá ályktun sem dregin verður af dómum Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 og 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, kemur eignarréttarleg staða þess hluta umrædds landsvæðis ekki til frekari skoðunar hér.“

6. Svæði við norðurmörk Þjóðlendunnar Vaskárdals

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. júní 2009 í máli nr. 3/2008 (Hörgárbyggð austan Öxnadalsár), bls. 43–44:

„Í landamerkjabréfi Gloppu sem dagsett er 16. janúar 1883 og þinglesið 29. maí 1884 segir um suðurmörk Gloppu: „Að sunnan ræður Vaská.“ Í hinni upphaflegu kröfugerð ríkisins var 800 m hæðarlínu fylgt inn austanverðan Vaskárdal og sömu hæðarlínu fram dalinn vestanverðan í Rauðuskriðukinnar. Í kröfugerðinni, eins og hún liggur nú fyrir, er suðurmerkjum Gloppu hins vegar fylgt til vesturs í Vaská og Vaská síðan til norðurs í Öxnadalsá. Kröfulínan færirist um leið norðar með þeim afleiðingum að sá hluti kröfusvæðis Vaskárdals sem liggur norðvestast og er láglandastur fellur nú innan þjóðlendukröfusvæðis en féll utan þess áður, bæði samkvæmt texta kröfugerðar og framlögðu kröfulínukorti. Sú kröfulýsing sem fyrst birtist í greinargerð íslenska ríkisins 27. ágúst 2008 verður ekki talin

rúmast innan texta hinnar upphaflegu kröfulýsingar þar sem fylgt er 800 m hæðarlínu um Vaskárdal. Verður með engu móti fundin stoð fyrir þeirri línu í tilvitnuðum texta í landamerkjabréfi Gloppu og er því haldlaus sú skýring að kröfugerðin hafi frá upphafi fylgt ætluðum merkjum Gloppu.

Almennur fyrirvari íslenska ríkisins „vegna einstakra landamerkjálýsinga sem talið er [...] að séu í samræmi við þjóðlendukröfulínu, ef í ljós kemur að svo reynist ekki vera“ nægir hér engan veginn til að fjármálaráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, geti komið að auknum og breyttum þjóðlendukröfum innan kröfusvæðis Vaskárdals.

Samkvæmt framangreindu hafa ekki verið færð fram haldbær rök fyrir þeim máláttilbúnaði íslenska ríkisins að umrædd breyting rúmist innan upphaflegrar kröfugerðar, enda þótt tekið sé tillit til fyrirvara við hana. Ljóst er einnig að afmörkun gagnaðila ríkisins á Vaskárdal í heild sinni, innan og utan upphaflegs þjóðlendukröfusvæðis, kom m.a. fram við opinbera kynningu á heildarkröfum á svæði 7 suður, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998, sjá nánar í kafla 2.3. Af hálfu íslenska ríkisins var þó ekki látið reyna á ákvæði lokamálsliðar 12. gr. af því tilefni, að gættum þeim skilyrðum sem þar koma fram.

Sú málsmeðferð sem lög nr. 58/1998 mæla fyrir um hefði ekki tilætlaða þýðingu ef íslenska ríkið gæti aukið við kröfur sínar og sett þær fram á allt öðrum grundvelli, eftir að lokið er lögboðinni kynningu ásamt athugasemdafresti og gegn mótmælum gagnaðila. Jafnframt liggur fyrir sú skýra afstaða dómstóla að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli, sbr. kafla 8.1.1 í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Afstaða óbyggðanefndar til eignarréttarlegrar stöðu landsvæða sem falla utan við lögformlega kröfugerð fjármálaráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, kemur því ekki til álita.

Niðurstaðan er því sú að í máli þessu koma ekki til úrlausnar þjóðlendukröfur umfram þá kröfugerð sem barst 14. mars 2008, þ.e. norðan línu sem dregin er í 800 m hæð úr botni Gloppugils suður í botn Vaskárdals og þaðan í Rauðuskriðukinnar í 800 m hæð og loks í beina stefnu í punkt norðan til í Kaldbakshnjúk (800 m hæðarpunkt).“

7. Svæði við norðurmörk þjóðlendunnar Almennings

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. júní 2009 í máli nr. 3/2008 (Hörgárbyggð austan Öxnadalsár), bls. 50–51:

„Í hinni upphaflegu kröfugerð ríkisins var fylgt beinni línu frá 800 m hæðarpunkti í Rauðuskriðukinum í 800 m hæðarpunkt norðan til í Kaldbakshnjúk. Í kröfugerðinni eins og hún liggur nú fyrir er Vaská fylgt til norðurs að Öxnadalsá sem síðan er fylgt að sýslumörkum Eyjafjarðarsýslu og Skagafjarðarsýslu. Kröfulínan færast því norðar með þeim afleiðingum að nyrsti og láglendasti hluti kröfusvæðis Almennings fellur nú innan þjóðlendukröfusvæðis en féll utan þess áður, bæði samkvæmt texta kröfugerðar og framlögðu kröfulínukorti. Sú kröfulýsing sem fyrst birtist í greinargerð íslenska ríkisins 27. ágúst 2008 verður því ekki talin rúmast innan texta hinnar upphaflegu kröfulýsingar þar sem línan er

dregin beina stefnu milli 800 m hæðarpunkta í Rauðuskriðukinum og Kaldbakshnjúki.

Almennur fyrirvari íslenska ríkisins „vegna einstakra landamerkjálýsinga sem talið er [...] að séu í samræmi við þjóðlendukröfulínu, ef í ljós kemur að svo reynist ekki vera“ nægir hér engan veginn til að fjármálaráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, geti komið að auknum og breyttum þjóðlendukröfum innan kröfusvæðis Almennings.

Samkvæmt framangreindu hafa ekki verið færð fram haldbær rök fyrir þeim málartilbúnaði íslenska ríkisins að umrædd breyting rúmist innan upphaflegrar kröfugerðar, enda þótt tekið sé tillit til fyrirvara við hana. Ljóst er einnig að afmörkun gagnaðila ríkisins á Almennungi í heild sinni, innan og utan upphaflegs þjóðlendukröfusvæðis, kom m.a. fram við opinbera kynningu á heildarkröfum á svæði 7 suður, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998, sjá nánar í kafla 2.3. Af hálfu íslenska ríkisins var þó ekki látið reyna á ákvæði lokamálsliðar 12. gr. af því tilefni, að gættum þeim skilyrðum sem þar koma fram.

Sú málsmeðferð sem lög nr. 58/1998 mæla fyrir um hefði ekki tilætlaða þýðingu ef íslenska ríkið gæti aukið við kröfur sínar og sett þær fram á allt öðrum grundvelli, eftir að lokið er lögboðinni kynningu ásamt athugasemdafresti og gegn mótmælum gagnaðila. Jafnframt liggur fyrir sú skýra afstaða dómstóla að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli, sbr. kafla 8.1.1 í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Afstaða óbyggðanefndar til eignarréttarlegrar stöðu landsvæða sem falla utan við lögformlega kröfugerð fjármálaráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, kemur því ekki til álita.

Niðurstaðan er því sú að í máli þessu koma ekki til úrlausnar þjóðlendukröfur umfram þá kröfugerð sem barst 14. mars 2008, þ.e. norðan línu sem dregin er í Rauðuskriðukinnar í 800 m hæð og þaðan beina stefnu í 800 m hæðarpunkt norðan til í Kaldbakshnjúk.“

8. Svæði við norðurmörk þjóðlendunnar Bakkasels

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. júní 2009 í máli nr. 3/2008 (Hörgárbyggð austan Öxnadalsár), bls. 57–58:

„Í hinni upphaflegu kröfugerð ríkisins var fylgt beinni línu frá 800 m hæðarpunkti í Rauðuskriðukinum í 800 m hæðarpunkt norðan til í Kaldbakshnjúk og þaðan beina stefnu til vesturs í Kaldbaksá. Í kröfugerðinni eins og hún liggur nú fyrir er Vaská fylgt til norðurs að Öxnadalsá sem síðan er fylgt að sýslumörkum Eyjafjarðarsýslu og Skagafjarðarsýslu. Kröfulínan færir því norðar með þeim afleiðingum að nyrsti og láglandasti hluti kröfusvæðis Bakkasels fellur nú innan þjóðlendukröfusvæðis en féll utan þess áður, bæði samkvæmt texta kröfugerðar og framlögðu kröfulínukorti. Sú kröfulýsing sem fyrst birtist í greinargerð íslenska ríkisins 27. ágúst 2008 verður því ekki talin rúmast innan texta hinnar upphaflegu kröfulýsingar þar sem línan var dregin beina stefnu frá 800 m hæðarpunkti í Rauðuskriðukinum í 800 m hæðarpunkt í Kaldbakshnjúki og þaðan beina stefnu til vesturs í Kaldbaksá.

Almennur fyrirvari íslenska ríkisins „vegna einstakra landamerkjálýsinga sem talið er [...] að séu í samræmi við þjóðlendukröfulínu, ef í ljós kemur að svo reynist ekki vera“ nægir hér engan veginn til að fjármálaráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, geti komið að auknum og breyttum þjóðlendukröfum innan kröfusvæðis [Bakkasels].

Samkvæmt framangreindu hafa ekki verið færð fram haldbær rök fyrir þeim málatilbúnaði íslenska ríkisins að umrædd breyting rúmist innan upphaflegrar kröfugerðar, enda þótt tekið sé tillit til fyrirvara við hana. Ljóst er einnig að afmörkun gagnaðila ríkisins á Bakkaseli í heild sinni, innan og utan upphaflegs þjóðlendukröfusvæðis, kom m.a. fram við opinbera kynningu á heildarkröfum á svæði 7 suður, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998, sjá nánar í kafla 2.3. Af hálfu íslenska ríkisins var þó ekki látið reyna á ákvæði lokamálsliðar 12. gr. af því tilefni, að gættum þeim skilyrðum sem þar koma fram.

Sú málsmeðferð sem lög nr. 58/1998 mæla fyrir um hefði ekki tilætlaða þýðingu ef íslenska ríkið gæti aukið við kröfur sínar og sett þær fram á allt öðrum grundvelli, eftir að lokið er lögboðinni kynningu ásamt athugasemdafresti og gegn mótmælum gagnaðila. Jafnframt liggur fyrir sú skýra afstaða dómstóla að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli, sbr. kafla 8.1.1 í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Afstaða óbyggðanefndar til eignarréttarlegrar stöðu landsvæða sem falla utan við lögformlega kröfugerð fjármálaráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, kemur því ekki til álita.

Niðurstaðan er því sú að í máli þessu koma ekki til úrlausnar þjóðlendukröfur umfram þá kröfugerð sem barst 14. mars 2008, þ.e. norðan línu sem dregin frá 800 m hæðarpunkti í Rauðuskriðukinum beina stefnu í 800 m hæðarpunkt norðan til í Kaldbakshnjúk og þaðan beina stefnu vestur í Kaldbaksá.“

9. Svæði við norðurmörk þjóðlendunnar Eyvindarstaðaheiðar

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. júní 2009 í máli nr. 5/2008 (Húnavatnshreppur austan Blöndu og Skagafjörður vestan Vestari-Jökulsár ásamt Hofsjökli), bls. 45–46:

„Milli punkta nr. 14 og 15 er kröfulína íslenska ríkisins dregin frá Hanzkafelli í 541 m hæð (14) „og þaðan áfram til suðvesturs í syðri Austurdal (15)“. Í landamerkjabréfi Eyvindarstaðaheiðar er merkjunum lýst frá Syðri-Austurdal „rjettsýnis austur í Hanzkafell, þar sem það er hæst“. Bréfið er ekki áritað vegna Steinár. Kröfulýsing ríkisins er í samræmi við landamerkjabréfið að þessu leyti. Í landamerkjabréfi Steinár sem dagsett er 15. maí 1886 og þinglýst var þann 20. sama mánaðar er merkjum Steinár lýst svo: „[...] sjónhending í há Hólsbungu og úr henni í Hanzkafell. Þá tekur við að framan Eyvindarstaðaheiði, og ræður merkjum þar á milli sjónhending úr Hanzkafelli til norðvesturs í Tvíhóla, þá beygjast merki til norðurs í vestari Leirtjörn [...]“. Bréfið er áritað um samþykki vegna Eyvindarstaðaheiðar. Ósamræmi er að þessu leyti milli landamerkjabréfs Steinár annars vegar og bréfs Eyvindarstaðaheiðar og kröfulínu ríkisins hins vegar. Í stað þess að línan sé dregin til suðvesturs úr Hanzkafelli í Syðri-Austurdal eins og gert er samkvæmt bréfi Eyvindarstaðaheiðar liggur línan í bréfi Steinár frá Hanzkafelli til norðvesturs í Tvíhóla og þaðan til norðurs í vestari

Leirtjörn. Af þessum sökum er landsvæði norðvestan við kröfulínu ríkisins þar sem hún er dregin milli punkta nr. 14 og 15 sem ekki fellur innan landamerkja Eyvindarstaðaheiðar, Rugludals né Steinár. Ekkert er heldur komið fram um að svæðið kunni að tilheyra öðrum jörðum. Orðalag landamerkjabréfs Steinár þar sem segir: „Þá tekur við að framan Eyvindarstaðaheiði, og ræður merkjum þar á milli sjónhending [...]“ mælir ennfremur eindregið gegn því að svo sé.

Þar sem áður nefnt svæði norðvestan línu sem dregin er milli Hanskafells og Syðri-Austurdals fellur ekki innan merkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum eða öðrum heimildum sem liggja fyrir í málinu má ætla að svæðið ætti með réttu að teljast þjóðlenda þegar horft er til þess sönnunarmats sem óbyggðanefnd og dómstólar hafa byggt á. Íslenska ríkið hefur þó ekki gert þjóðlendukröfu til svæðisins og sýnt er að kröfugerð þess tekur einungis mið af landamerkjabréfi Eyvindarstaðaheiðar að þessu leyti en ekki hefur farið fram sjálfstæð könnun á landamerkjabréfum aðliggjandi landsvæða til samanburðar. Við fyrirtökur í máli þessu var ítrekað brýnt fyrir málsaðilum að samræma kröfulínur ríkisins og gagnaðila þess í þeim tilvikum þar sem þær miðuðust við ætluð merki jarða. Þrátt fyrir það hefur íslenska ríkið engan reka gert að því að færa kröfulínur sínar til samræmis við merki Steinár að því leyti sem hér um ræðir. Verður að telja þetta verklag ríkisins við kröfugerðina aðfinnsluvert. Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður sú ályktun dregin að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Eignarréttarleg staða umrædds landsvæðis kemur því ekki til frekari skoðunar fyrir nefndinni þó svo að heimildir bendi ekki til annars en að þar sé um þjóðlendu að ræða og ekki verði séð að nokkur geri tilkall til þess sem eignarlands síns.“

10. Svæði við norðurmörk þjóðlendunnar Hraunanna

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. júní 2009 í máli nr. 5/2008 (Húnavatnshreppur austan Blöndu og Skagafjörður vestan Vestari-Jökulsár ásamt Hofsjökli), bls. 52–53:

Milli punkta nr. 9 og 10 er kröfulína ríkisins dregin á eftirfarandi hátt: „[...]upptök Brunnabrekkulækjar (9). Þaðan til vesturs í Aðalmannsvatnalækjarós (10). Í landamerkjabréfi Mælifells, sem dagsett er 4. apríl 1890 og var þinglýst 23. maí sama ár, er merkjum lýst svo: „[...] Stórhól á Nónfjalli og frá honum bein stefna í upptök Brunnabrekkulækjar en hann ræður merkjum ofan í Svartá á Stafngili, en síðan ræður Svartá út að Einarsdalslæk.“ Vestan lands Mælifells á Haukagilsheiði er svæði sem afmarkað er í landamerkjabréfi Stafns sem dagsett er 16. maí 1883 og þinglýst var 19. maí 1885. Þar segir m.a. um merki Stafns: „[...] ræður Einarsdalslækur ofan í Svartá. Vestan Svartár á Háutungum austanverðum ræður að sunnan Aðalmannsvatnalækur, sem fellur austur í Svartá og úr Aðalmannsvatnalæk beint vestur í Fossá.“ Austurmerkjum er ekki lýst berum orðum í bréfinu. Beinast liggur þó við að skilja bréfið svo að Svartá ráði að austan þar sem bæði norður- og suðurmerkjum er lýst um læki sem falla í ána. Sú skýring fær einnig stuðning af landamerkjabréfi Mælifells þar sem því er lýst að Svartá ráði vesturmerkjum. Eftir stendur landsvæði sem ekki

er innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum Mælifells og Stafns og íslenska ríkið hefur ekki gert þjóðlendukröfu til. Svæðið afmarkast af Brun nabrekku læk að norðaustan, Svartá að vestan og kröfulínu ríkisins að sunnan. Ekkert er heldur komið fram um að svæðið tilheyri, Gilhaga, Mælifelli eða öðrum jörðum annað en sú yfirlýsing gagnaðila íslenska ríkisins við aðalmeðferð máls þessa að land jarða á svæðinu nái allt suður að kröfulínu ríkisins að þessu leyti.

Þar sem áður nefnt svæði fellur ekki innan merkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum eða öðrum heimildum sem liggja fyrir í málinu má ætla að svæðið ætti með réttu að teljast þjóðlenda þegar horft er til þess sönnunarmats sem óbyggðanefnd og dómstólar hafa byggt á. Íslenska ríkið hefur þó ekki gert þjóðlendukröfu til svæðisins. Telja verður þá tilhögun kröfugerðar ríkisins aðfinnsluverða. Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður sú ályktun dregin að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Eignarréttarleg staða umrædds landsvæðis kemur því ekki til frekari skoðunar fyrir nefndinni þó svo að heimildir bendi til þess að svæðið sé utan eignarlanda.

11. Svæði við vesturmörk þjóðlendunnar Skrapatunguafréttar

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. desember 2014 í máli nr. 1/2013 (Skagi), bls. 159–160:

„Aðilar að máli þessu miða kröfugerðir sínar við vesturmörk afréttarinnar við Mjóadalsá, en kröfulínur eru dregnar frá ármótum Mjóadalsár og Hvammshlíðardalsár (Gálgagili) til suðurs eftir ánni í Mjóadalsbotn og þaðan í Kirkjuskarðsbotn. Svo sem hér að framan er rakið lýsa landamerkjabréf Mánaskálar og Núps merkjum gagnvart Skrapatunguafrétt þaðan sem lækur fellur í Mjóadalsá frá vörðu á miðjum Þröskuldi og suður eftir Mjóadalsá þar til kemur að hornpunkti við Kirkjuskarðsbotn. Hins vegar fellur landsvæði það sem liggur frá Gálgagili til suðurs að fyrrnefndum læk, ekki innan merkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum og þrátt fyrir kerfisbundna leit óbyggðanefndar, auk sérstakrar leitar heima í héraði, hafa ekki fundist neinar eldri heimildir sem lýsa merkjum svæðisins. Hins vegar liggur fyrir að samkvæmt elstu heimildum um Skrapatunguafrétt mun þetta svæði ekki hafa tilheyrt henni. Að þessu virtu er það niðurstaða óbyggðanefndar að mörk Skrapatunguafréttar til vesturs hafi verið með þeim hætti sem lýst er í kröfugerð aðila.

Þar sem framangreint landsvæði, sem liggur frá Gálgagili til suðurs að fyrrnefndum læk, fellur ekki innan merkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum má ætla að svæðið ætti með réttu að teljast þjóðlenda þegar horft er til þess sönnunarmats sem óbyggðanefnd og dómstólar hafa byggt á. Íslenska ríkið hefur þó ekki gert þjóðlendukröfu til svæðisins og sýnt er að kröfugerð þess um mörk Skrapatunguafréttar gagnvart þessu landsvæði tekur að þessu leyti eingöngu mið af heimildum sem lýsa afmörkun Skrapatunguafréttar. Verður að telja þetta verklag ríkisins við kröfugerðina aðfinnsluvert. Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður sú ályktun dregin að óbyggðanefnd sé bundin kröfu-

gerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annara, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Eignarréttarleg staða umrædds landsvæðis kemur því ekki til frekari skoðunar fyrir nefndinni þó svo að heimildir bendi ekki til annars en að þar sé um þjóðlendu að ræða.“

12. Svæði við norðurmörk þjóðlendunnar Skrapatunguafréttar

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. desember 2014 í máli nr. 1/2013 (Skagi), bls. 168–169:

„Við mat á kröfugerð íslenska ríkisins verður ekki litið framhjá því að ekki voru gerðar þjóðlendukröfur til landsvæðis Hvammshlíðar sem liggur eins og fyrr greinir norðan við Skrapatunguafrétt. Sérstakt landamerkjabréf hefur ekki fundist fyrir Hvammshlíð og elsta heimild sem fundist hefur, sem lýsir merkjum hennar með sjálfstæðum hætti, er kaupsamningur og afsal dags. 15. júní 1897, þegar landsvæðið var selt hreppsnefnd Vindhælishrepps. Er sú lýsing hvorki í samræmi við eldri heimildir um afmörkun Skrapatunguafréttar né þá afmörkun landsvæðisins sem miðað var við í síðari tíma sátt Vindhælis- og Engihlíðar-hreppa þegar þeir ákvörðuðu skiptingu á „afréttarlandinu Laxárdal“ sín á milli árið 1923. Þá fjalla flestar eldri heimildir um landsvæði Hvammshlíðar sem selland eða afréttarsvæði í eigu Höskuldsstaða.

Þar sem landsvæði Hvammshlíðar, norðan við línu sem dregin er frá ármótum Mjóadalsár og Hvammshlíðardalsár (Gálgagili) um línu austur Ambáttará eftir Ambáttardal í Sjónarhól, fellur ekki innan merkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum má ætla að svæðið ætti með réttu að teljast þjóðlenda þegar horft er til þess sönnunarmats sem óbyggðanefnd og dómstólar hafa byggt á. Íslenska ríkið hefur þó ekki gert þjóðlendukröfu til svæðisins og sýnt er að kröfugerð þess um norðurmörk Skrapatunguafréttar gagnvart Hvammshlíð tekur að þessu leyti mið af samkomulagi því sem gert var milli hreppanna fyrst árið 1923 og staðfest með hnitsetningu árið 2012.

Verður að telja þetta verklag ríkisins við kröfugerðina aðfinnsluvert. Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður sú ályktun dregin að óbyggðanefnd sé bundin kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annara, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Eignarréttarleg staða umrædds landsvæðis kemur því ekki til frekari skoðunar fyrir nefndinni þó svo að heimildir bendi ekki til annars en að þar sé um þjóðlendu að ræða.“

13. Svæði við norðurmörk þjóðlendunnar Auðkúluheiðar

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. desember 2014 í máli nr. 2/2013 (Húnavatnshreppur), bls. 432:

„Heimildum ber saman um að norðurmörk Auðkúluheiðar að austan fari um línu frá Blöndu um Vallgil í Fiskilæk og að vestan fari þau úr Karyrðlingatjörn í Helluvörðuás. Kröfum aðila máls þessa ber saman við þessar lýsingar. Hvað varðar hins vegar norðurmerki heiðarinnar að því leyti sem þau liggja að Auðkúlu þá er suðurmerkjum Auðkúlu lýst í landamerkjabréfi Auðkúlu þar sem segir

annars vegar að framan við Hvannalækjarbungu taki við Auðkúluheiði og hins vegar segir að merki Auðkúlu að austan liggja suður í Áshildartjörn og Áshildarlæk, austur í Fiskilæk, þaðan í Vallgil og í Blöndu. Kröfur aðila miða hins vegar við beina línu úr Fiskilæk í Helluvörðuás en sú lína liggur sunnar en Hvannalækjarbunga. Ber því kröfum aðila og lýsingu landamerkjabréfs Auðkúlu ekki saman, nánar tiltekið þannig að um er að ræða svæði milli lýstra merkja Auðkúlu samkvæmt landamerkjabréfinu og Auðkúluheiðar eins og hún er afmörkuð í kröfugerð íslenska ríkisins. Nánar tiltekið er um að ræða svæði sem afmarkast af línu sem dregin er frá Helluvörðuás í Hvannalækjarbungu, þaðan í Ásendatjörn og þaðan með Ásendalæk í Fiskilæk og svo upp með Fiskilæk þar til komið er að punkti 2 á kröfulínu íslenska ríkisins. Kröfulínunni er svo fylgt í upphafspunkti á Helluvörðuási. Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður sú ályktun dregin að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerðum aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Mun óbyggðanefnd því ekki taka afstöðu til umrædds svæðis sem liggur sunnan marka jarðarinnar Auðkúlu, eins og hún er afmörkuð í landamerkjabréfinu, en fellur utan kröfugerðar íslenska ríkisins í málinu.“

14. Svæði milli Kornsár og Kleppukvíslar

Úr úrskurði óbyggðanefndar 19. desember 2014 í máli nr. 2/2013 (Húnavatnshreppur), bls. 542:

„Við mat á kröfugerð íslenska ríkisins verður ekki litið framhjá því að ekki voru gerðar þjóðlendukröfur til annars lands Kornsártungna en þess sem hér hefur verið úrskurðað um, þ.e. svæðisins milli Kornsár og Kleppukvíslar en austan línunnar sem dregin er milli Kleppuvatns og Kornsárvatns. Verður þó ekki annað séð en að nákvæmlega sömu sjónarmið eigi við um það svæði eins og þann hluta Kornsártungna sem hér hefur verið úrskurðaður þjóðlenda, enda liggja ekki fyrir í málinu aðrar heimildir um þann hluta Kornsártungna heldur en þær heimildir sem raktar hafa verið hér að framan. Verður að telja þetta verklag ríkisins við kröfugerðina aðfinnsluvert. Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður sú ályktun dregin að óbyggðanefnd sé bundin kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annara, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Eignarréttarleg staða umrædds landsvæðis kemur því ekki til frekari skoðunar fyrir nefndinni þó svo að heimildir bendi ekki til annars en að þar sé um þjóðlendu að ræða.

15. Svæði við austurmörk Hítardals

Úr úrskurði óbyggðanefndar 11. október 2016 í máli nr. 1/2014 (Landsvæði milli Hítarvatns og Fossdalsár), bls. 313–314:

„Eins og áður segir miðast mörk Hítardals að austanverðu við vatnaskil samkvæmt þeim eldri heimildum sem gerð hefur verið grein fyrir hér að framan. Að fengnum þeim gögnum sem hér var lýst um legu vatnaskilanna er ljóst að eldri heimildir mæla því í mót að suðaustasti hluti ágreiningssvæðisins hafi verið innan merkja Hítardals, nánar tiltekið sá hluti þess sem er suðaustan við vatnaskilin en þó norðvestan við kröfulínu gagnaðila íslenska ríkisins, eins og henni er lýst hér að framan. Samanburður á umræddum gögnum um legu vatnaskilanna og hinum eldri heimildum bendir jafnframt til þess að austasti hluti hins óumdeilda eignarlands Hítardals, þ.e. sá hluti þess sem liggur næst punkti 3 á kröfulínu íslenska ríkisins, hafi verið utan merkja Hítardals og kunni þar með að hafa verið utan merkja jarða. Ekki verður þó fjallað um eignarréttarlega stöðu umrædds hluta hins óumdeilda eignarlands Hítardals í málinu, enda verður sú ályktun dregin af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerðum aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli.“

16. Svæði við norðausturmörk Svarfhóls

Úr úrskurði óbyggðanefndar 11. október 2016 í máli nr. 1/2014 (Landsvæði milli Hítarvatns og Fossdalsár), bls. 319–320:

„Aftur á móti virðist vera gert ráð fyrir því í landamerkjabréfinu [fyrir Ytri-Hraundal] að norðan við umræddan hluta merkjanna sé land Svarfhóls en ekki Hítardals, eða eftir atvikum afréttar Hraunhrepps, samanber orðalagið „Millum Hraundals og Svarfhóls ...“. Í því sambandi er þó til þess að líta að framangreint landamerkjabréf Svarfhóls, frá árinu 1883, bendir ekki til að land þeirrar jarðar hafi náð svona langt til norðausturs, heldur þvert á móti skemur til norðurs heldur en að mörkum ágreiningssvæðisins, samanber umfjöllun um umrætt landamerkjabréf Svarfhóls hér að framan. Þá er til þess að líta í þessu sambandi að landamerkjabréfið fyrir afréttarland Hraunhrepps, frá árinu 1923, er áritað um samþykki vegna Svarfhóls en merkjalýsing þess er að þessu leyti í samræmi við kröfulýsingar málsaðila. Ennfremur skal áréttað í þessu sambandi að ekki hafa komið fram í málinu kröfur til ágreiningssvæðisins af hálfu eigenda Svarfhóls. Að öllu því virtu sem hér hefur verið rakið er niðurstaða óbyggðanefndar sú að afmörkun málsaðila á suðaustanverðu ágreiningssvæðinu gagnvart Svarfhól og Fjalllendi Ytri-Hraundals sé í samræmi við landamerkjabréfið fyrir afréttarland Hraunhrepps, frá árinu 1923. Þá fá landamerkjabréf Svarfhóls, frá árinu 1883, og Ytri-Hraundals, einnig frá árinu 1883, ekki breytt þeirri niðurstöðu að afréttarland Hraunhrepps hafi náð a.m.k. svo langt til suðurs. Það hvort land Svarfhóls nái eftir atvikum skemur til norðausturs en að mörkum ágreiningssvæðisins kemur aftur á móti ekki til frekari skoðunar í málinu, enda verður sú ályktun

dregin af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvalla-afréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerðum aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli.“

17. Svæði austan og sunnan Drangajökuls

Úr úrskurði óbyggðanefndar 21. febrúar 2020 í máli nr. 1/2019 (Suðausturhluti Drangajökuls), bls. 112–113:

„Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið er niðurstaða óbyggðanefndar sú að sá hluti Drangajökuls sem deilt er um í málinu sé utan landamerkja þeirra jarða sem kröfum hefur verið lýst vegna og að hann sé ekki heldur innan merkja annarra jarða. Raunar eru landamerkjabréf jarðanna að nokkru leyti óljós hvað varðar landamerki gagnvart jöklinum og heiðinni austan og sunnan hans. Á það sérstaklega við um merki Drangavíkur, Engjaness og Ófeigsfjarðar. Landamerkjabréf Drangavíkur hefur einungis að geyma lýsingar á merkjum næst sjónum og þótt merkjum sé lýst lengra inn til landsins í landamerkjabréfum Engjaness og Ófeigsfjarðar eru merkjalýsingar þeirra óglöggar hvað það varðar. Landamerkjabréf Skjaldabjarnarvíkur og Dranga veita því nokkru styrkari stoð að merki þeirra náði að jöklinum, með því að merkjunum er lýst um Bjarnarfjarðará sem rennur um nokkuð greinilegan farveg allt frá jökuljaðri. Þó er ekki sérstaklega tekið fram í umræddum landamerkjabréfum að áin ráði allt til upp-taka. Þá er í engu af landamerkjabréfum umræddra fimm jarða getið um að merkin liggja að jöklinum, ólíkt því sem þó er gert í tilvikum áður nefndra þriggja jarða vestan jökulsins.

Þær heimildir sem liggja fyrir um umræddar jarðir í Strandasýslu og réttindi innan þeirra og raktar eru í köflum 5.3.1–5.3.6 hér að framan benda til þess að landsnyttjar þeirra og hlunnindi hafi í gegnum tíðina að langmestu leyti verið bundin við svæðið næst sjónum, t.d. í tengslum við reka, hvalreka, eggjatekju, selveiði og fiskveiði, auk nytja á landi til hefðbundins búskapar nærri bæjarstæðunum við sjóinn. Ætla má að verðmæti jarðanna, sem víða er tilgreint í heimildum, hafi einkum ráðist af þessum nytjum næst ströndinni fremur en landstærð. Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1706 var verðmæti Skjaldabjarnarvíkur þá 6 hundruð, Dranga 12 hundruð, Dranga-víkur 6 hundruð, Engjaness 4 hundruð og Ófeigsfjarðar 24 hundruð. Verðmæti Ófeigsfjarðar var þannig mun meira en hinna jarðanna en um Ófeigsfjörð segir í Jarðabókinni að reki hafi þar „áður verið óþverrandi, en nú í mörg ár hefur þar ekki rekið nema lítilsháttar“. Fram kemur að nokkrum kirkjum og einu klaustri séu þar eignuð ítök sem fólust í hlutdeild í hvalreka og öðrum reka, sem kann að vera til marks um verðmæti þessara réttinda. Heimildir greina aftur á móti ekki frá nytjum uppi á heiðinni nærri Drangajökli. Þá er land þar mjög lítið gróið eins og glögggt mátti sjá í vettvangsferð óbyggðanefndar vegna málsins og ítarlega er gerð grein fyrir því í greinargerð Náttúrufræðistofnunar Íslands um gróðurfar á svæðinu sem aflað var vegna meðferðar málsins. Af greinargerðinni verður ráðið að líklega hafi ekki orðið verulegar breytingar á gróðurfari á umræddum hluta

heiðarinnar frá landnámi. Atriði sem þessi geta ásamt fleiru skipt máli við mat á óljósum landamerkjalyásingum og eftir atvikum þarf að gera ríkari kröfur til skýrleika landamerkjalyásinga í tilvikum þar sem staðhættir og gróðurfar mæla gegn því að svæði hafi orðið hluti af jörð eða jörðum.

Af dómum Hæstaréttar 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvalla-afréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) verður dregin sú ályktun að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Þrátt fyrir óljósar merkjalyásingar í fyrrnefndum landamerkjabréfum tekur krafa íslenska ríkisins um þjóðlendu einungis til jökulsins og er miðuð við ætlaða legu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, nr. 58/1998, 1. júlí 1998. Samkvæmt framansögðu kemur því ekki til frekari skoðunar við úrlausn málsins eignaréttarleg staða lands á heiðinni austan og sunnan jökulsins, sem ekki var hulið jökli á því tímamarki.“